

1) הולדת ישמעאל

(פרק טז)

הבטחתו ית' צריכה היתה שתתקיים אך לאט לאט, תוך כדי מלחמה ומאבק מתמידים. כמו מוסתת מן הצוק צריך להיות עם ישראל. לא היתה עוד כל תקווה ששרי חלד בן, שכן, עקרה היתה עד כה, ואף על פי כן ניתנה ההבטחה לאברהם כי זרעו ירבה ככוכבים שבשמים. לא היה זה איפוא רחוק לחשוב כי אברהם יקה אשה אחרת. אך עד כמה שגם אפשר היה להצדיק בשואים שניים כאלה, הרי לא היה אברהם מסוגל להעלות דבר זה על דעתו, והיחזמה לצעד זה יצאה מאת שרי. היא חפצה בילדים, באמצעות שפחתה, ולכן נתנתה לו לאברהם לאשה, וכך, כמדומה, עמדה ההבטחה האלהית להתקיים. הגר, שברחה משום עיניו גברתה אותה, חוזרת לבית אברהם על פי המלאך, והיא יולדת לו בן. נראה שאברהם שבע רצון מזה, ועוד מאוחר יותר הוא אומר: "לו ישמעאל יחיה לפניך"¹. אולם, אין זה היורש המובטח. בקש הקב"ה לעשות נס עוד יותר גדול ולהעניק בן לשרי. כך מתקשר פרקנו אל הפרק הקודם, ועם זאת מכין את הפרק יז הבא.

פרק טז, הפסוקים א"ב. ושרי אשת אברהם לא ילדה לו, וזה שפחה מצרית ושמה הגר. ותאמר שרי אל-אברהם הגר-נא עצרני ה' מלדת בא-נא אל-שפחתי אולי אבנה ממנה, וישמע אברהם לקול שרי.

ושרי... לא ילדה, זהו משפט מבוא לפרק. — ולה שפחה.

¹ להלן יז, ית. —

השפחה האישית, המשרתת המיוחדת, הנה גם כיום רכושה הבלעדי של האשה בארצות המזרח התיכון. — מצרית. מסתבר שהיא מן המתנות ששרי קבלה, כאשר היתה במצרים. — הגר. זכרה של הגר נשמר בשם השבט הערבי הגרים. — עצרני. בקשר ללידה בא הביטוי — „ויפתח ה' את רחמה“², ולגבי העקרונות בא הביטוי עצור — „כי עצר ה' בעד כל רחם“³. — אבנה, בבנין נפעל. המשפחה היא הבית, והבנים הם הלבנים לבנין זה, ומכאן גם הביטוי בן — מלשון בנה.

הפסוקים ג'ד. ותקח שרי | אשת אברם את־הגר המצרית
שפחתה מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען, ותתן
אתה לאברם אישה לו לאשה. ויבא אל־הגר ותהר, ותרא
כי הרתה ותקל גברתה בעיניה.

מקץ עשר שנים וגר' בא לקבוע את זמן לידתו של ישמעאל. אברם היה אז בן שמונים וחמש, והיה איפוא בן שמונים ושש בזמן הולדת בנו זה, כפי שמשמע גם מן הפסוקים כד־כה שבפרק הבא. — ותרא וגר', היא התנשאה מעל לגברתה, שכן זכתה מיד לפרי בטן, בעוד ששרי נשארה עקרה.

הפסוקים ה'ו. ותאמר שרי אל־אברם חמסי עליך אנכי
נתתי שפחתי בחיקך ותרא כי הרתה ואקל בעיניה,
ישפט ה' ביני וביניך. ויאמר אברם אל־שרי הנה שפחתך
בידך עשילה הטוב בעיניך, ותענה שרי ותברח מפניה.

חמסי, כלומר החמס שנעשה לי. — עליך, מוטל עליך, אתה אחראי לכך, שכן, הגך מניח לה להגר לעשות חמס זה. — אנכי נתתי

² להלן כט, לא. —

³ להלן כ, יח. —

שפחת י. אני זו שנחנה לך את השפחה על מנת שתביא לך זרע. והנה איזו כפיית טובה — גמולי בעד מעשי הטוב הזה הוא שמבזים אותי לעיני אחרים. — וביניך. עם נקודה מעל ליריד השניה. — הנה שפחתך. אברם אינו רוצה להעניש את הגר, אבל הוא מחזיר אותה לידי שרי, מי שהיתה גברתה לפני לקיחתה. על מנת שתשוב ותרגיש את תלותה בה. — ותענה שרי. ואכן שרי חזרה להתיחס אליה כשפחה. הטילה עליה עבודות מעבודות שונות ושעבדתה. — ותברח. אחר שהגר הספיקה לחיות חיי חופש, לא יכלה עוד לסבול עבדות, ותברח.

הפסוקים ז"ז. וימצאה מלאך ה' על-עין המים כמדבר,
על-העין בדרך שור. ויאמר הגר שפחת שרי אי-מזה
באת ואנה תלכי, ותאמר מפני שרי גברתי אנכי ברחת.

הגר בורחת דרומה, למצרים, ארץ מולדתה, ומלאך ה' מוצאה בדרך בריחתה. — על-עין המים. בשעת כתיבת סיפור זה היה מעין זה מפורסם, ומכאן היא הידיעה. — על-העין בא לתאר ביתר דיוק את מקום המעין; השווה להלן פסוק יד. — אי-מזה וגו'. תכליתן של כל השאלות הללו היתה להראות לה את האיוולת שבבריחה זו — בריחה מבית אברם, בית הברכה, כדי לרדת למצרים, ארץ הזימה והשחיתות. ועם זאת פונה אליה המלאך בלשון "הגר שפחת שרי", לרמוז לה, שעוול היא עושה במרדה נגד גברתה. — ותאמר וגו'. אין זה חשוב לה כלל, לאן תגיע. עיקר כוונתה — לברוח מפני שרי. ואם דרך זו הבריחה למצרים, לא תישר בעיניו ית', הרי היא מוכנה לברוח גם לכל כיוון אחר.

הפסוקים ט"ב. ויאמר לה מלאך ה' שוכי אלי-גברתך,
והתעני תחת ידיה. ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה
את-זרעך, ולא יספר מרב. ויאמר לה מלאך ה' הנך הרה
וילדת בן, וקראת את שמו ישמעאל כי-שמע ה' אל-

ענין. והוא יהיה פרא אדם ידו בכל ויד כל בו, ועל-פני כל-אחיו ישכן.

והנה המלאך מדבר אל לבה של הגר שתחזור לבית אברהם ותכניע עצמה לפני שרי. בתנאי שתעשה כן, הוא מבטיח לה צאצאים רבים. עם גדול של אנשים פראים, אוהבי חופש ומלומדי מלחמה יצאו ממנו. — הרבה ארבה. המלאך מדבר כאן בשם ה' — ויאמר לה... ויאמר לה. מסתבר שהגר לא נתרצתה על פי הדברים הראשונים, והיא הסכימה לחזור לבית אברהם רק אחר שניתנו לה ההבטחות הללו, ומשום כך הדיבורים החוזרים. — וילדת. לפי הדרושה הרי זה לשון עבר של צורת הפועל הבלתי שכיחה; השווה „ארמי אבד אבי“⁽⁴⁾. — כי שמע ה' אל-ענין, כמו „ראה ראיתי את עני עמי“⁽⁵⁾ וכירב לאמור, ה' שם לבו אל מצבך הקשה ומקל עליו על ידי שנותן לך בן זה, שיחליש את תלותך באחרים. — פרא אדם, כלומר פרא (= המור פראי) של אדם, בצורת אדם; השווה „פלא יועץ“⁽⁶⁾; או יש לומר פרא בין אדם. — ידו בכל וגו', הוא שם ידו בכל, מתקיף את כול והכל שם ידו בו. — ועל-פני וגו', דהיינו במזרח; השווה להלן כה, ית. הערבים, מצאצאי ישמעאל, ובמיוחד הברווים, היו חיים במלחמה מתמדת הן בינם לבין עצמם הן עם עמים אחרים.

הפסוקים יגיד. ותקרא שם-ה' הדבר אליה אתה אל ראי,
כי אמרה הגם הלם ראיתי אהרי ראי. עליכן קרא לבאר
באר לחי ראי, הנה בין-קדש ובין ברד.

שם-ה' וגו'. אף על פי שרק מלאך דבר עמה, הרי בשליחות המקום

⁽⁴⁾ דברים כו, ה. —

⁽⁵⁾ שמות ג, ז. —

⁽⁶⁾ ישעיה ס, ה. —

דיבר, ולכן מגיבה הגר כאילו הוא ית' עצמו דבר עמה. — אל ראי האל המצוי בכל מקום, הרואה את הכל, הרואה במדבר כמו בבית מקדשו. — הגם ה' גם כן במדבר מצאתי את ה' כה' הרואה אותי. — ראיתי אחרי ראי. כלומר מצאתי את ה', הבחנתי וחשתי בהדרגה תפארתי. אין אדם מסוגל לראות את פני ה'. התופעה שבה חשה הגר היא בחינת ראה אחרי ה'; השווה "וראית את-אחרי ופני לא יראו" (ז). אם נאמר לגבי פגישת אדם — ראיתי פניך, הרי לגבי ראיית ה' אין לומר אלא — ראיתי אחרי ה'. והוא נקרא בפי הגר "ראי" — האל הרואה אותי, זה שהפנה אלי את דאגתו המיוחדת (ז). — על כן וגו'. משנחפרה מאוחר יותר באר במעין זה, קראה "באר לחי ראי", כלומר בארו של ה' החי לנצח, והוא סיבת כל חי ועם זאת רואה כל פרט ופרט. — קרא כל אחד ואחד קראה כך. העובדה שה' מופיע, במדבר, לשפחה הבורחת מבית גברתה, כדי להצילה מכל רע ולהושיעה, עובדה זו יש בה משום מאורע מנחם לכל האנושות כולה, מאורע שכל מר נפש יתחזק בידיעתו, כי ללמד הוא בא לכל בן תמותה שבצרתו, כאשר עזוב הוא לנפשו, יכול הוא לפנות אל האל הרואה כל פרט ופרט, "חי ראי", החי שרואה גם אותי. — הנה וגו'. מקומה של הבאר נקבע כאן ביתר דיוק ממה שנעשה לעיל בפסוק ז. — בין קדש ובין ברד. אוינקלוס מתרגם "קדש" על ידי "רקם" ו"ברד" על ידי "חגרא", ואילו לפי התרגום הירושלמי "ברד" הוא חלוצה; אולם בדרך כלל מתרגמים התרגומים קדש (ברנע) על ידי רקם גיעה, והוא תשעה מילין גרמניים דרומית לעזה. עוד בימי הירונימוס הראו את בארה של הגר (ז). הבדווים קוראים לה על שם הגר או על שם קדש. "דרך שור", המוזכרת לעיל פסוק ז, מתמשכת מן הצפון אל הדרום, לאורך ג'בל אס סור. ושור עצמו — במרחק של מצרים;

(ז) שמות לג, כג. —

(ח) יש מי שרוצה לראות בצורה "ראי" צורת המלה בהפסק של ראי, אך אין

זה נראה, שכן ההטעמה היא מלרע. —

(ט) רואלנדס טוען כי מאצה במאוילי, דרומית לבאר שבע, ושם תחנה חשובה

בדרך השירות דרומה. —

השוה להלן כ, א. — אחר קריעת ים סוף נסעו בני ישראל דרך מדבר שור¹⁰ (התרגומים מתרגמים שור על ידי הגרא (= ברד), מלה שפירושה לכאורה, כפירוש שור, חומה, רסיג מבאר שור בגופיר, מושג שהיגאורפים הערבים פירשוהו כשם מודחו המערבי של מדבר פארן בכיוון למצרים.

¹⁰ הפסוקים מ"טז. ותלך הגר לאברהם בן, ויקרא אברהם שם-

בן אשר-ילדה הגר ישמעאל. ואברהם בן-ישמעל שנה
 ושש שנים, בלדת-הגר את-ישמעאל לאברהם.

ויקרא אברהם וגו'. מסתבר שהגר מסרה את ציווי המלאך
 לאברהם, והוא אשר נתן את השם.